

ЦОНЧО РОДЕВ
ПОДПИС ПРОТИВ ПОДПИС

chitanka.info

На капитан Васил Родев

Стълбата заскърца неравномерно. Тодор Пеев без особено усилие разпозна човека, който накуцвайки, се качваше към горния кат на управлението. Беше бай Станю. Някогашен участник в двете легии^[1] и четник в дружината на Христо Ботев, в битката при Милин камък той бе получил тежка рана в коляното. Спасен от местни овчари, той бе оцелял по чудо — от турските потери и от раната си, — само кракът му остана трудноподвижен и прав като от дърво. Беше отказал да получи поборническа пенсия („Не ща да излезе, че едно време съм се бил за плата или за келепири“), а единствената служба, която народняците на Константин Стоилов му предложиха, беше тази, която заемаше и сега, при либералите — сборна длъжност на разсилен, пощальон и кочияш във Варненското окръжно управление.

Почука се и преди Пеев да извика своето „Влез!“, вратата се отвори и в стаята прекрачи бай Станю.

— Депеша от Негово Височество, ваша милост.

Между окръжния управител и разсиления съществуваха твърде странни отношения. Свързваше ги ако не приятелство, то поне близко познанство от годините на емиграция във Влашко. Тодор Пеев беше с три-четири години по-възрастен, но винаги се обръщаше с едно „бай“ към подчинения си — скромна проява на искрено уважение, което хранеше към стария поборник. Бай Станю говореше за него като за „управителя“ или дори „Етрополеца“, популярния прякор на Пеев, но когато се обръщаше към него, държеше винаги да говори на „вие“ и на „ваша милост“ — така по собствения му израз жабата показвала, че си знае гъола...

Бай Станю прекрачи с накуцващата си походка и подаде телеграмата през бюрото. Беше я чел, разбира се. И навярно бе събудила любопитството му, защото не бързаше да се оттегли, а остана прав, изчаквайки да види онова, което щеше да последва. Етрополецът извади телеграмата от плика и бавно я разгъна. Всъщност не беше от княза, а от личния му секретар д-р Станчов. Съдържанието не беше

многословно; целият ѝ текст се състоеше от следните двадесетина думи:

„Уведомявам Ви, Господин Управителю, че Негово височество пристига в четвъртък със специален трен около три часа после пладне за краткотрайна почивка в Сандрово. С уважение д-р Димитър Станчов.“

Тодор Пеев прочете два пъти телеграмата — не защото тя му направи кой знае какво впечатление, а просто за да я запомни. Вестта нито го зарадва, нито го разтревожи — просто я прие като факт. Ако нещо в редовете все пак му достави удоволствие, то бяха думите „с уважение“. Тях положително ги дължеше на д-р Станчов лично, а не на княза. Извън непринадлежността на двамата към никаква партия, със секретаря на княза нямаха особени допирни точки. Д-р Димитър Станчов беше краен роялист не по изгода, а по дълбоко и искрено убеждение („за поривист и буен народ като нашия непременно трябва да има една външна и постоянна величина на върха, която да обуздава крайностите в партизанщината“). Различаваха се по образование — Пеев бе завършил Френския колеж в Цариград, безспорно отлично училище, но все пак „само“ средно, а докато после бе бунтарствувал в Етрополе и Влашко, Димитър Станчов бе изучил правните науки в Белгия, а след това в парижката Сорбона бе защитил „докторат по юриспруденцията“. Разминаваха се и по семейно положение (съпругата на д-р Станчов беше по баща графиня дьо Грено). Но по нрав княжеският секретар беше умерен, уравновесен, пословично честен и не се бе чуло нито веднъж да се е възползувал от неоспоримото княжеско благоразположение за лични облаги — такъв човек да се обърне към тебе „с уважение“ означаваше много за Етрополеца^[2]. Каза си, че при случай не трябва да пропуска да засвидетелствува и своята почит към господина Станчова. И тази беше единствената мисъл в главата му, когато остави настрана бланката на телеграмата.

— Какво ще правим с депешата, ваша милост? — някак многозначително произнесе разсилният.

— Не виждам какво трябва да правим — вдигна рамене Тодор Пеев. — Не искат нищо от нас, само ни уведомяват...

И навярно до утрешното височайше посещение щеше напълно да забрави за нея, ако същия следобед не му бе напомнил Джелепов. Този Джелепов, една от безбройните креатури на Фердинанд, беше чисто и просто иконом на двореца в Сандрово (точно по това време князът въвеждаше името Евксиноград, та в устата на хората вървяха и двете), макар официално длъжността му да носеше помпозното и неразбираемо от българите майордом. Той се обади по телефона — телефонните линии с още едва тридесетината си поста бяха последната новост на Варна, — представи се и запита:

— Получихте ли депеша от столицата, господин управителю?

— А — засмя се Пеев, — виждам, че моята е била на второ място след вашата. О, Бог ми е свидетел, не съм засегнат, в никакъв случай — ами че нали вам е нужно повече време, за да подготвите княжевите покои и прочие. — И на свой ред се осведоми: — Надявам се, господин Джелепов, че ще изпратите ландото на Негово височество на гарата, нали? Ще бъде твърде конфузно, знаете, ако принудим Негово височество да опита изтърбушените седалки на нашия файтон...

Като остави слушалката, окръжният управител се позамисли и една чудновата усмивка се плъзна по устните и се загуби в гъстата му черна брада — той си даде сметка, че целта на това обаждане на майордома съвсем не се свеждаше до уговорката за файтона. Но Джелепов не беше казал нищо повече... и толкова по-добре: така Тодор Пеев имаше основанието и свободата да действа според собствените си разбирания...

На следния ден, четвъртък, малко преди да изтече работното време, телефонът върху бюрото на Пеев отново иззвъня. Беше същият Джелепов, но гласът му съвсем не беше същият — сега звучеше с един аршин по-ниско и така студен, че ръката на управителя, държаща слушалката, се вледени.

— Негово височество нареди — започна без дълги предисловия сандровския майордом, — щото незабавно да се явите лично пред него.

— Какво ще рече „да се явя лично“, драги господин Джелепов? — невинно се осведоми Тодор Пеев, който някога като главен учител в

Етрополе бе преподавал и български език. — Как бих могъл да се явя другояче освен лично?

Джелепов и не помисляше да спори на езикови теми, пък и му липсваше чувство за хумор, та на въпроса отговори така:

— Тук, господин управителю, ще ви бъде обяснено що означава да се явите лично. — И натърти: — Обърнахте ли внимание, че употребих думата „незабавно“?

Въпреки заплахата, която се криеше в това „незабавно“, Тодор Пеев първо се отби в дома си да се преоблече. И приблизително един час след телефонния разговор бай Станю го поведе с файтона към Сандрово.

— Комай ще падне бръснене на етрополски бради, ваша милост — рече той шеговито, когато бяха около последните къщи на града. — И то ми се види, че ще ги бръснем без сапун...

Тодор Пеев отговори на смеха му със смях, пък иначе се замисли. Не за съдържанието на думите — той отнапред си знаеше, че ще падне бръснене на етрополски бради, — а по-скоро за тона, с който бяха изречени. Старият поборник и дългогодишен букурещки хъш говореше за реална и близка опасност, пък гледаше някак от горе на долу към нея, с нещо като присмех и снизхождание. Етрополеца го разбираше — видял и патил в обстановки „на живот и смърт“ в буквалния смисъл на думата, миогледът на бай Станю беше много по-високо от скандала, който предстоеше. Нещо подобно Тодор Пеев бе видял многократно в началото на 86-та, веднага след завършването на братоубийствената Сръбско-българска война. Знаеше той не един и не двама ученици, които бяха отишли на фронта като доброволци и там много пъти бяха срещали смъртта, а сетне когато се върнаха на ученическите чинове, им беше чуждо и несвойствено школското вълнение дали ще получат шестица, петица или четворка на класното по български или алгебра...

В двореца го посрещна лично Джелепов, не произнесе нито едно просто „Добър ден“, а се задоволи едва-едва да кимне и го поведе през вестибюлите и салоните. Вървеше пред посетителя с такава церемониална тържественост, сякаш беше професионален уредник на погребения. Така стигнаха до кабинета на княза, Джелепов почука, съобщи за окръжния управител, пропусна го да влезе и затвори вратата след него.

Облечен в черен редингот до коленете, със също така черна папионка около колосаната яка и с шапка в ръка Тодор Пеев изглеждаше напълно *comme il faut*^[3], когато прекрачи до средата на просторния кабинет и се поклони — учтиво, но без следа от сервилност.

— Поздравявам ви с добре дошъл, Ваше Височество — произнесе той с изискаността на бивш възпитаник на Френския колеж. — От името на варненци и от свое име искрено ви пожелавам приятен отдих край нашето море.

Фердинанд го изгледа продължително; така присвити бяха очите му, че изглеждаха като тесни цепки. Уж седеше спокойно до бюрото си и гладеше без външен белег на припряност заострената си брада, но нещо неизразимо с думи в него издаваше огромно вътрешно напрежение; човек би могъл да го оприличи на тигър, който се преструва на заспал, пък всъщност е събрал сили, за да скочи само подир миг върху жертвата си.

— Не е ли вам неизяснимо — князът искаше да каже необяснимо, — че тъй преданите ми варненци и техний окружен управител едва сега изразяват своите чувства, а не дошли следобед на гаровий перон? Възможно ли представите на себе си, господин Пеев, че кога слязъл от трен, мен посрещнали само мой майордом и... файтонджията ми?

— Вината вероятно е лично моя, Ваше Височество. Допущам, че ако бях разгласил вестта за височайшето ви посещение, голям брой верноподаници — в тази дума Пеев вложи нюанс на сарказъм, който не остана незабелязан за чувствителните уши на княза — щяха да се стекат на гарата, за да устроят акламация на Ваше Височество. Още по-внушително щеше да бъде посрещането, ако имаше и почетна рота от Приморския полк с бойното знаме и полковата музика.

Движенията на пръстите, които гладеха брадата, се учестиха.

— Мога ли запита вас, господин окружний управител, по каква причина не известили вий гражданство и полк?

— По същата причина, поради която не бях и аз самият на гарата, Ваше Височество.

— А именно?

— Телеграмата на господина доктор Станчова — Тодор Пеев я извади от джоба си с готовност да я подаде при поискване — говореше

не за официално посещение на монарха, а за... — той погледна в телеграмата, — за „краткотрайна почивка в Сандрово“.

Цепките се отвориха и избеляло-сините очи се ококориха от изумление — днес князът наистина не се владееше.

— Нещо аз не разбира добре. Мигар държавний глава не е държавен глава, кога пристига с цел за почивка?

Етрополеца разпери ръце. Жестът му трябваше да означава, че се чувства принуден да обяснява неща, които се разбират от само себе си.

— Когато пощенският чиновник се явява за нещо при мене, той стои прав и чинно като пред окръжен управител, Ваше Височество. Но когато половин час по-късно аз отида при него, за да подам една рекомандация^[4], тогава той седи до масата си, а аз гражданинът Тодор Пеев, стоя прав пред него.

— Искате да кажете...?

— Искам да кажа, че според Търновската конституция...

— Оставете Търновската конституция! — кресна князът. От коронованата му особа се свлече театралният реквизит на мнимото спокойствие и на негово място се показа необузданият бяс на засегнатото честолюбие на един чистокръвен потомък на рода Сакс-Кобург-Гота. — Тук аз съм и конституцията, и всичко!...

— Позволявате ли ми да публикувам това ваше мнение, Ваше Височество — тихо, но отчетливо изговори Пеев, — за да не изпадат в заблуда другите ваши поданици, които са имали погрешната представа, че България е конституционна монархия? — И на два пъти натърти: — *Монархия*, но преди всичко *конституционна*?

Почака, но отговор не последва. Фердинанд изглеждаше така, сякаш току-що му е заседнала кост на гърлото. Плесницата беше тъй оглушителна, че след нея бе трудно да се съвземе дори човек като него, прекарал всичките четиридесет години от живота си във владетелските дворове и уж изучил там до съвършенство изкуството да се владее при всякакви обстоятелства.

Тодор Пеев спечели тази схватка, но съзнанието за това не му достави радост. Напротив — той познаваше добре отмъстителния нрав на княза и си даваше сметка, че височайшата разплата, която рано или късно щеше да последва, стократно ще превиши сегашното поражение — Фердинанд бе сривал в калта хора за далеч по-малки, по-невинни

„прегрешения“ от днешното дръзко несъгласие с мнението на княз и владетел.

(Уви, не се лъжеше! Разговорът в Сандрово щеше да приключи, ако не любовно, то поне без каквито и да са закани. Но нямаше да мине дълго и Фердинанд „си го върна с лихвите“: последва бързо сваляне на Пеев по йерархическата стълбица, съпроводено от какви ли не унижения, докато накрая — в онзи юлски ден на 1904 година — Етрополеца постави сам край на живота си. Смъртта му не удовлетвори княза. Защото Тодор Пеев прониза с куршум челото си, без да го преклони пред дребнавия в „гарезчийството“ си Фердинанд.)

Етрополеца знаеше и друго. Само да превие врат, „да изближе плютото“ или дори съвсем неискрено да последва другата поговорка „кажи му аго, да му е драго“, всички облаци мигом ще се разсеят и даже подемните сили, които се управляваха от всемогъщата десница на монарха, можеха да го изведат до Бог знае какви висини. Но Тодор Пеев не направи нито за миг тези тънки сметки — те биха го осквернили като личност и биха представлявали кощунство към всичко онова, на което той бе служил през целия си съзнателен живот. И към България, каквато той мечтаеше да види...

Без да изменя изражение или глас, варненският окръжен управител се върна към недоизказаната си мисъл:

— Според Търновската конституция и моето искрено убеждение, ние, всички служители в княжеството — от селския глашатай до... до човека върху престола, — се идентифицираме с поста си в йерархията само докато изпълняваме длъжността си. Извън нея не сме нищо повече от частни лица и обикновени граждани на България.

Фердинанд замълча. Какво означаваше това мълчание? Преклонение пред чуждото мнение? Или примирение? — Хайде де! Етрополеца не се измами и го прие като събиране на сили за нов, още по-унищожителен удар.

— Не споделям, хм, ваши якобински гледища, господин, но нека да допуснем, че вий прав. — Изричането на това признание, макар и с дистанцирането му от него, предизвикаха такова нахлуване на кръв в главата на монарха, сякаш само секунда го делеше от апоплектичния удар. — Да допуснем условно, че вий прав — повтори. — И как според вас трябваше аз да постъпя? Или ако предпочитате — как *вий* би постъпили, ако били на мое място?

— Кога, Ваше Височество? — Беше капан, разбира се, но Тодор Пеев спокойно прекрачи в него. — Ако думата ви е за гарата, щях да постъпя точно така, както вероятно сте постъпили и вие — да се кача на ландото и да дойда тука. Но ако думата ви е как бих постъпил сега...

Измито-синият поглед се спря с нещо като любопитство върху него.

— Да? Как би постъпили сега, господин окружний управител?

— Преди всичко щях да предложа стол на господин окръжния управител — ясно, макар и без да повиши глас, отговори Пеев, — а не да го оставя да стърчи като келнер пред масата ми. Щях да си дам сметка, че пред мен не е конярът ми, а представителят на властта в един от най-първостепенните окръзи на княжеството...

И в този момент нервите на Фердинанд не издържаха. Забравяйки подаграта си, той така стремглаво скочи на крака, че тежкия му стол изхвъркна настрана и катурна една порцеланова ваза, работа на Отавио Мизерони, която с особено звънлив трясък се превърна в нещо като морска сол — загуба, която съвсем не допринесе за смиряване на княза. Само с два разкрача той се намери пред окръжния управител — толкова близо, че Пеев усещаше учестения му дъх.

За разлика от другите представители на Сакс-Кобург-Готската династия Фердинанд съвсем не беше от ниските, дори среден ръст не беше, но въпреки това едва превишаваше рамото на високия и прав като греда Пеев. По тази причина Негово височество, за да размаха пестник пред носа гарвановочерната брада на вироглавия етрополец, трябваше да го вдигне над главата си.

— Слушайте, „уважаеми“! — не каза, а изсъска той. — Принуден съм да напомня вам, че за да бъдете вий „представител на властта в един от първостепенните окрузи“, под приказа за ваше назначение стои не друго, а *мой* подпис!... Разумявате ли, господин? *Мой* и само *мой* подпис ви издигнал до ваше днешно положение!...

Тодор Пеев не отстъпи — нито пред яростния напън на височайшия гняв, нито пред никак не по княжески размахания юмрук. И стана така, че не той, а князът се принуди да направи крачка назад. И тогава Тодор Пеев му отговори така, сякаш изковаваше от стомана всяка своя дума:

— Съжалявам, че ще ви отговоря по начин, който ще е може би непристоен, Ваше Височество. Защото за нас, българите, самохвалството спада към непристойните дела. Но аз само ще ви съобщя един факт, Ваше Височество, и ви моля точно така да приемете думите ми. Между 29 април и 4 май 1872 година бяха изработени няколко документа, под които личат подписите на такива титани като Васил Левски, Любен Каравелов, Никола Обретенов, Иларион Драгостинов, Олимпий Панов, Марин поп Луканов и други мъже от същата кройка. По една случайност първият от двайсетината подписа е на Тодор Пеев, който в момента е пред вас^[5].

— И с това, господин Пеев? — опита се до го провокира с преднамерено снизхождение към ответната експлозия князът, но Етрополеца не се поддаде и продължи все така равно и отсечено:

— Първата точка на приетата тогава Програма започваше с думите: „Българският революционен централен комитет има за цел да освободи България чрез революция, морална и с оръжие.“ Не разбирате ли, Ваше Височество? Наистина ли не разбирате? Ако не бяха приети онези решения, под които стоеше и *моят* подпис, може би нямаше да има въстание, в което тридесет хиляди българи доказаха с кръвта си на Европа съществуването на българска нация, в резултат нямаше да има Освободителна война, нямаше да има и... български държавен глава...

Мълчанието, което последва, сякаш никога нямаше да свърши. После Тодор Пеев се поклони:

— Позволявам си да помоля, Ваше Височество, в бъдеще секретариатът на Ваше Височество да указва по-точно нам, провинциалистите, церемониала, който следва да съпровожда посрещането на Ваше Височество.

Думите звучаха почтително и едва ли не сговорчиво, но Фердинанд не пропусна да отбележи иронията, която се съдържаше в това многократно „Ваше Височество“. Също както натякването във всичките „нямаше да има“ преди малко. Но какво можеше да стори срещу него?

След повторно мълчание, което не отстъпваше на предишното, той се върна зад работната си маса. И тъй като столът му се валише там някъде настрана, а подагратата отново се обади, той се принуди да остане на крака, като се облегна с две ръце на бюрото.

— Съжалявам за остротите, които си наговорихме, господин Пеев — каза лицемерно. — Всъщност повод бил толкова нищожен, че... Изобщо аз надявам се, че вий не принижавате мен до човек, чувствителен към суетност и евтино тщеславие, нали?

Тодор Пеев се поклони. Поклонът му можеше да означава и всичко, и нищо.

Сбогуваха се с минимума от думи, които случаят позволяваше, и окръжният управител се оттегли.

Файтонът му още не беше напуснал просторния парк на двореца, когато бай Станю се извърна на капрата и го запита с поглед.

— Знам какво ще последва — рече в отговор Тодор Пеев и едва доловимо въздъхна. — Но поне... Е, да. Навих му юлара на тоя дебелоглав шваба^[6] и си опазих достойнството на българин.

Над варненския залив се бе спуснал здрач, който постепенно се сгъстяваше.

---

[1] Български доброволчески дружини в Белград съответно през 1862 и 1867 г., организирани от Г.С. Раковски за подготовка на военни кадри и за участие съвместно със Сърбия в освободителна война против Турция. ↑

[2] Името на д-р Д. Станчов днес е почти забравено, независимо че за съвсем кратко време (1907 г.) той е бил и министър-председател на България. В частност дори и старите варненци не знаят, че наричаната от всички „Станчова алея“ в дъното на Морската градина е по името на д-р Димитър Станчов — той си е построил там вила (тя съществува още) и е летувал в нея, отклонявайки настойчивите покани на княз Фердинанд да заеме място в онова крило на двореца в Евксиноград, предназначено за най-близкия му антураж. ↑

[3] Както трябва, по правилата, изискано (фр.). ↑

[4] По тогавашната терминология — препоръчано писмо. ↑

[5] Думата е за протокола и решенията на заседанията на общото събрание на Българския революционен централен комитет, когато са приети програмата и устава на БРЦК. Действително първият от подписите е на Тодор Пеев като представител на 11 частни революционни комитета в поробена България. ↑

[6] Последните думи на Пеев — автентични. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.